

О. В. Мардаренко

ДОГОВІР ПРО ДРУЖБУ, СПІВРОБІТНИЦТВО І ПАРТНЕРСТВО МІЖ УКРАЇНОЮ І РОСІЄЮ (31 ТРАВНЯ 1997 РР.) В ОЦІНЦІ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

31 травня 1997 року у Києві президенти України та Росії Л. Д. Кучма і Б. М. Єльцин скріпили своїми підписами “Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією”, так званий “Великий Договір” (Базовий Договір) [1]. Це були довгоочікуваний візит і довгоочікуваний договір, який мав закласти правовий фундамент відносинам між двома державами, перевести процес розв’язання актуальних питань українсько-російських відносин у правове русло, відіграти стабілізуючу роль у міжнародних взаєминах, у тому числі, на Європейському континенті.

На жаль, Базовий Договір не зняв всіх гострих питань у взаємовідносинах між Україною та Росією, тому ця проблема не втрачає своєї актуальності і зараз. Напередодні 10-ти річчя підписання Договору, звертаючись до його минулих оцінок офіційною владою, науковцями, митцями, засобами масової інформації, доречно, на наш погляд, ще з’ясувати, яку оцінку “Великий Договір” отримав з боку найбільш авторитетної на той час націонал-демократичної партії Народного Руху України, який зробив вагомий внесок в зміст, узгодження, прийняття і ратифікацію ВР України важливого міжнародного документа.

Метою даної статті є аналіз ставлення НРУ до ратифікації Договору та його бачення розв’язання існуючих проблем.

Після підписання Договору вище керівництво України, деякі політичні сили та засоби масової інформації з задоволенням повідомили, що нарешті вирішилося питання територіальних претензії до України з боку Росії, що підписання Договору

є ознакою зняття всіх сумнівів щодо незалежності та територіальної цілісності України.

Але були й інші оцінки, які лунали в пресі, — Договір підписаний “дорогою ціною” [2] для України, що ставить під сумнів відповідність його національним інтересам української Держави. Схожі оцінки висловлювали експерти [3].

Відомий історик, заступник директора Інституту історії України НАН України, професор С. В. Кульчицький висловився з приводу підписання Договору таким чином: “Перспективи Великого договору України з Росією стануть більш зрозумілими лише тоді, коли до обговорення підключаться історики. Адже Великий договір — не перший документ в історії українсько-російських відносин” [4].

Початок такому обговоренню поклала наукова конференція 30 квітня 1999 у Києві. За ініціативою Конгресу української інтелігенції Великий Договір між Україною і Російською Федерацією обговорювався на засіданні за круглим столом “Великий Договір” України з Росією: історичний компроміс чи реальний шанс на стратегічне партнерство?” В його роботі взяли участь представники урядових структур та недержавних організацій, провідні науковці країни, експерти міждержавних відносин, митці та літератори. Під час засідання обговорювалися актуальні проблеми українсько-російських міждержавних взаємовідносин в контексті підписання “Великого Договору” і шляхи їх подальшого розвитку. Оцінки “Великому Договору” дали в матеріалах доповідей доктори історичних наук С. Кульчицький, Л. Залізняк, В. Кириченко, інші науковці, митці та рухівці І. Драч, І. Заєць та Б. Горинь.

У підсумковому документі “круглого столу” домінувала думка про те, що без розумних взаємопоступок та компромісів, покладених в основу “Великого договору”, досягнення стратегічного партнерства обох великих народів неможливе. За такого підходу, проблема тлумачення Великого Договору як “історичного компромісу” чи шансу на побудову відносин стратегічного партнерства знімається на користь більш коректного питання — забезпечення національних інтересів обох країн у площині взаємовигідних компромісів та поважання прав партнера без обов’язково-ритуальних запевнень у “вічній дружбі”.

Укладанню “Базового Договору” передувала низка перего-

ворів і з інших питань — угод, протоколів і заяв з розподілу Чорноморського Флоту, статусу м. Севастополь та інших. Було багато заяв чільних урядовців України про винесення за дужки “Базового Договору” питання розподілу ЧФ та статусу Севастополя. Українська сторона на переговорах з Росією пропонувала провести демілітаризацію Карантинної бухти и передати її для потреб Севастополя, але, як писала газета “За вільну Україну”, “московіти стояли на смерть за цей стратегічний об’єкт” [5].

Тому 28 травня 1997 р. голови урядів України і Росії підписали окремі угоди по ЧФ, які завершили процес поділу ЧФ СРСР та встановили умови оренди Росією бази у Севастополі і порядок взаєморозрахунків. Б. Горинь, член українсько-російської парламентської групи, прокоментував підписання цих домовленостей як перемогу російської дипломатії, отже — як здачу українською стороною своїх національних позицій. Деякі регіональні організації Руху вважали, що “Російська Федерація поставила українських керівників на коліна” [6], ув’язавши договір із розподілом Чорноморського флоту. В. Чорновіл заявив, що в зв’язку з тим, що Росія нав’язала Україні в одному пакеті два договори — загальний договір і конкретний договір про статус Севастополя та параметри розподілу Чорноморського флоту, необхідно розпочати демілітаризацію басейну Чорного моря.

Укладанням угод, на думку рухівців, Україна мала вирішити низку важливих проблем двосторонніх відносин:

- проблему цілісності території, визнання Росією української приналежності Севастополя, непорушності кордонів;
- проблему права власності на майно колишнього Чорноморського флоту СРСР;
- проблему відшкодування витрат, що зумовлені базуванням російських військ на території України протягом 1992-1997 рр.

Чи зняли “Базовий Договір” і угоди про ЧФ і Севастополь проблеми, які існували між двома державами?

Прихильники негативної оцінки “Базового Договору” обґрунтовують свої погляди наступним чином: *По-перше*, користуватися нормою про непорушність кордонів можна лише за умови, що ці кордони існують. До сьогодні кордону між Україною і Росією в повному розумінні цього слову не існує (використову-

ються дрібномасштабні мапи, лінії кордону на яких товщиною у кілька кілометрів). Делімітацію ж морських кордонів Російська сторона розпочинати відмовилась навідріз.

По-друге, угоди не вирішили спірний статус Севастополя. Стаття 2 Угоди про параметри поділу ЧФ твердить: “Основна база Чорноморського флоту РФ знаходиться в м. Севастополі” [7].

По-третє, відповідно до Постанови Верховної Ради України “Про військові формування на Україні” від 24 серпня 1991 р. Чорноморський флот СРСР став власністю України. Це було визнано державами-учасниками СНД при укладанні договору про створення СНД 8 грудня 1991р. Отже, майно ЧФ є власністю українського народу і зміна його власника можлива лише за рішенням суб’єкту права власності — Верховної Ради України, який не ухвалював жодних рішень про дарування чи продаж Росії половини кораблів і суден ЧФ. Безкоштовна передача Росії 50% майна ЧФ, згоду на яку дали Л. Кравчук 17 червня 1993 р. в Москві і Л. Кучма 9 червня 1995 р. в Сочі та 28 травня 1997 р. в Києві, не має жодних юридичних підстав.

По-четверте, відповідно до укладених угод Україна фактично відмовилась від повноцінного відшкодування вартості майна ЧФ (на початок 1992 р. ЧФ оцінювався в суму 80 млрд. доларів), яке передається Росії, і погодилась на символічне списання боргів як компенсацію за перебування ЧФ РФ на території України.

Таким чином, на думку противників Договору, ні угоди щодо флоту, ні “Базовий Договір” не розв’язали повністю спірних питань в українсько-російських відносинах, багато принципів питань залишилися невирішеними і були винесені за межі угод. Окремі же статті угод прямо суперечили Конституції України. Представники Національного фронту висловили протест проти укладених угод, проте він не викликав резонансу в суспільстві.

У національно-демократичному середовищі думки політичних сил розділилися — від крайніх, мовляв, це зрада національних інтересів, до поміркованих, які висловлювалися, що у нинішній економічній ситуації, в якій опинилася Україна, іншого виходу не було.

“Рух, не мовчи! Ця угода — зрада” [8] — лише одна з багатьох подібних телеграм, що надходили тими днями в секретаріат Руху з приводу підписання угод про Чорноморський флот. Такий зміст звернень був викликаний позицією, яку зайняв НРУ в цьому питанні. Ця позиція була двоїстою.

По-перше, Народний Рух України розглядав підписаний широкомасштабний договір між Україною та Росією як базовий документ для подальшої нормалізації добросусідських відносин між державами і закликав український парламент до якнайшвидшої ратифікації цього договору. Що ж до підписаних кількома днями раніше з порушенням Конституції України угод з Росією щодо Чорноморського флоту, то Рух вважав, що вони не відповідають національним інтересам України, погіршують ситуацію у Криму і Севастополі, закладають механізм нескінченної присутності російських військ на території України, стають перешкодою на шляху інтеграції України в європейські структури. Таким чином, чітко усвідомлюючи пагубність поєднання в одному пакеті широкомасштабного договору і локального питання Чорноморського флоту (яке було вирішено не на користь України), НРУ підтримував договір як перший серйозний документ, який зафіксував непорушність українських кордонів і визначив статус Севастополя.

В. Чорновіл у своєму виступі під час розгляду у Верховній Раді питання про ратифікацію Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 14 січня 1998 року зазначив, що договір, який подали на ратифікацію, не бездоганний: “Незрозуміло, що то воно таке “стратегічне партнерство”, яке ми вже оголосили і з Америкою, і з Польщею, і ще, здається, з якимись державами. Мені видається, що це поняття розмите й не має правової основи. Можливо, деякі з положень звернення, яке зачитував Б. Олійник, потрібно було б перенести у загальний договір, зокрема щодо повернення культурних цінностей. Але ми розуміємо також, що будь-який договір є результатом взаємних компромісів і важких переговорів. Якщо немає загальнономасштабного договору, то немає можливості розглядати існуючі проблеми” [9].

Коментуючи позицію правих, які висловлювалися з різкою критикою з приводу підписання Договору, мовляв, це зрада

національних інтересів, В. Чорновіл погоджувався з тими претензіями, які висувалися, але вважав, що критика має бути конструктивною, а пропозиції зваженими: "Я абсолютно погоджусь з тими претензіями, які тут заявляв щодо Росії депутат Шандрюк. Але що ж пропонує тоді депутат Шандрюк, якщо ми не підпишемо загальномасштабного договору? Може, оголосити сусідній державі війну, щоб розв'язати всі ці справді існуючі сьогодні між нами проблеми? І я не знаю, до речі, що називати національною зрадою: чи підписання такого договору, чи створення провокаційної ситуації і загострення взаємин з сусідньою державою, що може призвести до загибелі української держави" [10].

Отже, НРУ, на чолі зі своїм лідером В. Чорноволом, на заключному етапі розгляду українсько-російського Базового Договору підтримав його схвалення. Оцінюючи договір як такий, що відповідає міжнародним стандартам, НРУ та його лідер В. Чорновіл вважали, що при нормальній владі в державі цей договір може забезпечити нормальні добросусідські відносини, додаючи, однак, що влада не повинна забувати про пріоритети зовнішньої політики. Ці пріоритети складаються з інтеграції не в СНД, а в Європу, "де є місце і для України, і для Росії, і для всіх інших європейських держав" [11].

В. Чорновіл та Рух не виключали, що існування іноземних військових формувань на українській території, які належать країні, що послідовно ставить під сумнів перспективи української незалежності, може розглядатися як істотна загроза національній безпеці. Отже, головна зовнішня небезпека для України виходить від Росії. Росіяни не позбулися і ніколи добровільно не позбудуться прагнення перетворити Україну на своє живильне середовище. Незважаючи на проголошення незалежної держави, українське суспільство і далі перебуває у величезній залежності від Росії на економічному, ідейному, науковому, інформаційному, культурному та інших рівнях. Використовуючи цю залежність, Москва спрямовує у вигідне для себе річище внутріполітичне життя в Україні, що вкрай небезпечно. Тому в національних інтересах України є проведення виразного курсу на унезалежнення від Росії на всіх напрямках, що передбачено Програмою НРУ [12] — проводити у своїй діяльності політику, спрямовану на виведення з території України російських вій-

ськових формувань, домагатися денонсації відповідних двосторонніх угод між Україною та Російською Федерацією.

Але, з другого боку, лідер НРУ чітко уявляв собі, що підписання з Росією Великого Договору сприяє виходу обох країн із небезпечного “глухого кута”, має для України і Росії велике значення з точки зору розвитку рівноправного партнерства і саме реалізація таких можливостей — стратегічний напрямок взаємодії, яку треба було налагоджувати вже після ратифікації цього Договору і будувати міждержавні стосунки на новому рівні у всіх сферах політичного та соціально-економічного життя.

Майже двома роками пізніше, обговорюючи за згадуваним вже круглим столом “Великий Договір” України з Росією, колишній рухівець, народний депутат України, перший заступник голови Комітету Верховної Ради України у закордонних справах і зв’язках з СНД Іван Заєць оцінюючи українсько-російський “Великий Договір”, висловив такі думки:

Укладення такого Договору є логічним продовженням політики добросусідства України, проголошеної ще в 1991 році. Від того, наскільки буде скріплюватись європейський вибір Росії і України, залежатиме і доля цього документа. Вимальовуються декілька варіантів розвитку українсько-російських відносин у контексті підписання Договору: Перший: Україна і Росія рухаються в європейському напрямі. Тоді, природно, співпраця в рамках цього Договору буде продуктивною і працюватиме не лише на зміцнення відносин між Україною і Росією, а й сприятиме посиленню стабільності та безпеки у Європі.

Можлива й інша схема. Україна йде в Європу, повертається назад до європейського дому. Росія залишається в євразійському просторі з відчутним переважанням азійської частки і вважає, що ідентифікує себе з Євразією. За такого розвитку подій великих перспектив у реалізації положень цього Договору немає. Більше того, він може перетворитись на стримуючий чинник для обох країн, насамперед для України. У цьому відношенні жодної перспективи в реалізації положень Договору не має.

За третім варіантом припускається, що Росія і Україна не будуть реалізовувати європейський вибір і відмовляються

від того, щоб повернутися, щоб не йти до Європи. В такому разі Договір буде на руку лише проімперським політичним колам Росії та України і взагалі нікому не потрібен. І він, Договір, служитиме тільки для того, щоб відновити нову російську імперію і стати тараном для демократичного розвитку обох країн.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати: Рух дав позитивну оцінку “Великому Договору” і наголошував, що для повномасштабної реалізації Договору треба, щоб як Україна, так і Росія прямували в європейському напрямі. Тільки за таких умов Договір матиме шанс бути реалізованим. В іншому випадку він не матиме майбутнього. На нашу думку, цей висновок дуже актуальний для сьогоднішнього дня.

Отже, Народний Рух України та його лідери зробили свій внесок у зміст, узгодження, прийняття, оцінку та ратифікацію ВР України конче важливого міжнародного документа і спрогнозували умови і можливості його реалізації.

Джерела та література:

1. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією // Політика і час. — 1997. — №7.
2. Левицька Г. “Дорогою ціною” — так можна сказати про підписання угод між Україною і Росією // За вільну Україну. — 1997. — 5 червня.
3. Кудряшов С. П., Одарич С. О., Оробець Ю. М. Карта Севастополя: триумф президентів, трагедія України // Експертна оцінка 25. 06. 1997. — К.: Фонд “Українська перспектива”, 1997. — 28 с.
4. Великий договір України з Росією: історичний компроміс чи реальний шанс на стратегічне партнерство? Матеріали Круглого столу / Рада національної безпеки і оборони України, Національний інститут українсько-російських відносин, Конгрес української інтелігенції. — К.: НІУРВ, 1999. — // www.niurr.gov.ua/ukr/vydannya/krugstil.
5. Прем’єр і Президент України здали стратегічні севастопольські бухти москалям // За вільну Україну. — 1997. — 31 травня.
6. Росія підписала договір з Україною, але шовіністичні амбіції залишилися // За вільну Україну. — 1997. — 3 червня.
7. Кудряшов С. П., Одарич С. О., Оробець Ю. М. Карта Севастополя: триумф президентів, трагедія України // Експертна оцінка 25. 06. 1997. — К.: Фонд “Українська перспектива”, 1997 — С. 7.
8. Чорновіл В. Пульс української незалежності: Колонка редактора / Вступ. Стаття та післямова Леся Танюка. — К.: Либідь, 2000. — С. 340.

9. Чорновіл В. Битися чи миритися? Але — як рівний з рівним! // Час/Time. — 1998. — 15–21 січня.
10. Там само.
11. Там само.
12. Народний Рух України: державність, демократія, реформи. Програма. Статут. — К.: Управління ідеології, агітації та пропаганди Народного Руху України, 1996. — 92 с.

Анотації

Мардаренко Е. В. Договор про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією (31 травня 1997 р.) в оцінці Народного Руху України.

Стаття присвячена 10-літтю підписання Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією (31 травня 1997 р.), який повинен був закласти правовий фундамент між двома державами. Автор дає аналіз оцінки цього важливого події Народним Рухом України.

Mardarenko H. V. Friendship and partnership treaty between Ukraine and Russia (May, 31, 1997) and its estimation by NRU (Ukrainian People Movement).

The article is devoted to the 10-th anniversary of signing of the Friendship and partnership treaty between Ukraine and Russia (31.05.1997) that was to lay the legal foundations between the countries. The author analyses how NRU (Ukrainian People Movement) estimates this important event.

О. О. Сечковський

РОЛЬ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ЗМІЦНЕННІ СПІВРОБІТНИЦТВА У РАМКАХ ЄВРОРЕГІОНУ “НИЖНІЙ ДУНАЙ” (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Участь Одеської області у діяльності великих європейських міжрегіональних організацій — Асамблеї Європейських Регіонів і Робітничої Співдружності Придунайських Країн обумовлена геополітичним положенням області, її вигідним транспортно-географічним розміщенням, розширенням міжнародного економічного співробітництва. Будучи частиною морського фасаду країни, область значною мірою сприяє активній участі України в міжнародних економічних та культурних відносинах.

На сучасному етапі проблема єврорегіоналізації, ролі місце-